

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРАЦІЇ АКТИВІВ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

*Ю.В. Прозоров, Експертно-аналітичний центр
Ради Національного банку України*

Вже достатньо довго у суспільстві триває жвава дискусія щодо відповідності стану банківської системи України потребам економіки, що зростає. Неодноразово Президент України Л.Д. Кучма дуже різко висловлювався на цю тему. Система комерційних банків України, зокрема, характеризувалася ним як "найслабкіша у світі". Директор Української фінансово-банківської школи проф. М.І. Савлук у своїй доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції "Стратегія монетарної політики: проблеми вибору і застосування", що відбулася в Києві у квітні 2002 р., порівнював усю банківську систему України за обсягами загальних активів із невеликим ощадним банком провінційного німецького містечка.

Кількість банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, на 01.08.2002 р. становила 153, у тому числі 136 банків (89 %) – акціонерні товариства (з них 94 – відкриті АТ (в тому числі два банки – державні – Ощадбанк та Укрексімбанк), 42 – закриті АТ), 17 банків (11 %) – товариства з обмеженою відповідальністю. За участю іноземного капіталу створено 19 банків, у тому числі 7 банків – зі 100 %-ним іноземним капіталом.

Станом на 1 серпня 2002 р. в стадії ліквідації перебуває 31 банк (17 % від загальної кількості банків в Державному реєстрі), з них 14 банків ліквідуються за рішенням Національного банку, 15 – за рішенням господарських судів, два банки – за рішенням зборів акціонерів. У зв'язку з завершенням процедури ліквідації за сім місяці в 2002 р. виключено з Державного реєстру чотири банки.

Процес ліквідації збанкрутілих банків, який раніше тривав довгими роками і заважав нормальному розвитку банківської системи, прискорився у 2001-2002 рр. зі зміною керівництва Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України. Кількість банків за останні роки постійно зменшується, але в системі все ще залишається велика частка малих банків – слабких за показником власного капіталу, незначною валютою балансу та відповідно майже відсутнім впливом на процес кредитування суб'єктів реальної економіки. Зараз тільки 96 комерційних банків мають регулятивний капітал більше 5 млн. євро, з них 37 банків – більше 10 млн. євро.

Проблеми підвищення концентрації вітчизняного банківського капіталу, злиття малих банків та їх поглинання більш великими банківськими структурами, створення в цьому процесі справжніх потужних універсальних, а не тільки переважно "торгівельних" за напрямками кредитних вкладень банків, у 2002-2005 рр. виходитимуть на перший план. І до цього треба бути готовими як самим комерційним банкам, так і державним установам-регуляторам ринку, насамперед, Національному банку, Антимонопольному комітету, Міністерству фінансів та Держкомісії з цінних паперів та фондового ринку.

Більш активну роль в цьому процесі повинна відігравати Асоціація українських банків (АЧБ), що була протягом років єдиною загальнодержавною банківською саморегулювальною організацією. АУБ іноді відстоює позиції

переважно малих банків, бо більшість її членів складають саме такі банки. Посилення в останній час впливу Київського банківського союзу та активізація роботи з метою отримання ним всеукраїнського статусу створить умови певної конкуренції між банківськими асоціаціями та покращить взаємодію банків між собою у відстоюванні власних корпоративних інтересів.

Однією з потенційних загроз для функціонування самостійної банківської системи України можна вважати можливість суттєвого розширення присутності іноземних банківських холдингів на нашому фінансовому ринку із довгостроковою перспективою повного його захоплення та поділу між собою найбільш прибуткових сегментів банківських послуг. “Першою ластівкою” такого процесу став несподіваний для конкурентів минулорічний спурт “Райффайзенбанку Україна”, загальні активи якого за 2001 р. зросли більш ніж вдвічі з 558 до 1237 млн. грн. Кредитний портфель РБУ зріс за той же час на 103 % (зі 402 до 816 млн. грн.) [2, с. 8; 3, с. 9]. Банк “пішов у регіони”, за допомогою низьких процентних ставок за кредитами, залучаючи найкращих потужних експортноорієнтованих позичальників. У 2002 р. вперше в історії України іноземний банк увійшов до групи найбільших, посідає зараз восьме місце у системі і продовжує своє активне зростання (табл. 1).

Можливість залучення дешевих коштів від материнських структур у теперішній ситуації низьких відсоткових ставок на світовому ринку капіталів дозволяє банкам із іноземним капіталом мати відчутну перевагу над вітчизняними конкурентами.

Як показано Дроб’язко і Сушко [1, с. 67], станом на 01.04.2002 р. для Райффайзенбанку Україна вартість залучених коштів становила лише 4,67 % річних, що в 1,67 рази дешевше середнього показника по системі (7,82 %). Серед великих банків більш дешево ніж РБУ ресурсну базу мав тільки спеціалізований державний Укрексімбанк – 4,25 % річних.

Незважаючи на достатньо велику кількість все ще працюючих вітчизняних банків, їх вплив на стан всієї банківської системи дуже нерівноважний, а внесок у забезпечення кредитної підтримки процесу зростання вітчизняної економіки ще більш нерівномірний.

Розглянемо структуру активів системи комерційних банків України за підсумками першого кварталу 2002 р. (табл. 1). Трійка важковаговиків вітчизняного банківництва – “Аваль”, Приватбанк та Промінвестбанк – разом із обома держбанками – Ексімбанком та Ошадбанком – формують провідну п’ятірку українських банків, яка володіє більш ніж 40 % загальних та чистих активів банківської системи, займає 38 % ринку кредитування та має 58 % загальнобанківських вкладень у цінні папери.

Група восьми найбільших банків країни має в балансі половину загальних активів, 48 % кредитного портфеля та майже 65 % вкладень у цінні папери. Ними сформовано 60 % резервів під кредитні операції по системі, що свідчить про відносно дещо гірший стан насамперед кредитно-інвестиційного портфеля найбільших банків.

Перша двадцятка вітчизняних банків має більш ніж 2/3 загальних активів банківської системи (68 %). Таку ж частку від консолідованого по системі

складає і її кредитний портфель (66 %). Вкладення першої двадцятки у цінні папери становлять більш ніж 3/4 загальносистемних (76 %).

Таким чином, на ті 134 банки, які не увійшли до першої двадцятки, припадає менше третини загальної валюти балансу та кредитного портфеля, а також менше чверті усього портфеля цінних паперів банківської системи України. Якщо проаналізувати сумарну частку банків I, II та III груп за класифікацією НБУ, можна констатувати, що загальні активи, кредитний портфель та основні засоби 55-ти найбільших українських банків перевищують 85 % відповідних консолідованих показників по системі. Інвестиційний портфель перших 55 банків за підсумками I кварталу 2002 р. перевищує 87 %.

Слід зазначити, що існуючі 99 малих банків з V групи класифікації НБУ майже ніякого суттєвого впливу на забезпечення кредитними ресурсами розвитку економіки України не здійснюють. В середньому по групі один малий банк має 76 млн. грн. загальних активів, його кредитні вкладення не досягають 50 млн. грн., а інвестиційний портфель менше 4 млн. грн. Навіть при одночасному закритті всіх 99 малих банків система загалом цього практично не відчує.

Таблиця 1

Структура активів системи комерційних банків України станом на 01.04.02, тис. грн.

№ пор.	Назва банку	Загальні активи	Кредитний портфель	Вкладення в цінні папери	Основні засоби та нематеріальні активи	Резерви під активні операції	Чисті активи
Група I							
1	“Аваль”	5770054	2845179	1122649	349567	257767	5512287
2	Приватбанк	5320372	3758586	118515	236627	532246	4788125
3	Промінвестбанк	4770135	3018751	79817	495403	372161	4397974
4	Ощадбанк	3138672	1688535	424330	392218	168593	2970079
5	Укресімбанк	2918317	1845994	30195	251448	337876	2580441
Усього по першій п'ятірці		21917550	13157045	1775506	1725263	1668643	20248906
Питома вага		41,1 %	38,4 %	58,6 %	45,0 %	49,1 %	40,6 %
Структура		100,0 %	60,0 %	8,1 %	7,9 %	7,6 %	92,4 %
6	Укрсоцбанк	2593986	1402042	100565	291791	251041	2342945
7	Укрсімбанк	1391193	986482	78395	77104	101178	1290015
8	Райффайзенбанк Україна	1071859	834277	8	12248	29062	1042798
Усього по групі I		26974589	16379847	1954473	2106406	2049925	24924664
Питома вага		50,6 %	47,8 %	64,5 %	55,0 %	60,4 %	50,0 %
Структура		100,0 %	60,7 %	7,2 %	7,8 %	7,6 %	92,4 %
Група II							
9	ПУМБ	1327818	901656	55455	143024	88708	1239110
10	“Надра”	1150968	803551	56671	31588	50421	1100546
11	Брокбізнесбанк	1134373	619480	92198	58503	57209	1077164
12	Правекс-банк	826833	582564	4639	105561	17957	808876
13	ЗУКБ	705117	427297	6576	68211	17846	687270
14	“Південний”	716113	544568	1144	27682	54663	661450
15	“Фінанси і кредит”	655947	461266	21725	28835	16084	639863
16	Кредитпромбанк	691666	521505	21267	20614	55902	635763
17	Український кредитний банк	497399	338772	1454	15212	19947	477453
18	“Кредит-Дніпро”	463716	357657	19883	7524	26852	436863
19	Сітібанк (Україна)	434308	321062	49982	31686	3194	431113
20	ВАБанк	434449	299546	18048	18828	16649	417801
Усього по групі II		9038707	6178924	349041	557268	425433	8613273
Питома вага		17,0 %	18,0 %	11,5 %	14,5 %	12,5 %	17,3 %
Структура		100,0 %	68,4 %	3,9 %	6,2 %	4,7 %	95,3 %
Усього по групам I, II (перша двадцятка)		36013296	22558771	2303514	2663674	2475358	33537937
Питома вага		67,6 %	65,8 %	76,1 %	69,5 %	72,9 %	67,2 %
Структура		100,0 %	62,6 %	6,4 %	7,4 %	6,9 %	93,1 %
Усього по групі III (35 банків)		9736826	6813880	339413	574881	493284	9243541
Структура		100,0 %	70,0 %	3,5 %	5,9 %	5,1 %	94,9 %
Усього по групам I, II, III (перші 55 банків)		45750122	29372651	2642927	3238555	2968642	42781478
Питома вага		85,9 %	85,7 %	87,3 %	84,5 %	87,4 %	85,8 %
Структура		100,0 %	64,2 %	5,8 %	7,1 %	6,5 %	93,5 %
Усього по групі IV (99 банків)		7533911	4902698	385341	591877	427638	7106273
Структура		100,0 %	65,1 %	5,1 %	7,9 %	5,7 %	94,3 %
Усього по 154 банкам		53284032	34275349	3028268	3830432	3396280	49887752
Структура		100,0 %	64,3 %	5,7 %	7,2 %	6,4 %	93,6 %

Джерело: “Вісник НБУ”. – 2002. – № 6. – С. 21-33.

Побудуємо профілі концентрації загальних активів, кредитного портфеля та вкладень у цінні папери першої двадцятки лідерів банківської системи України (рис. 1 та 2), використовуючи розраховані наступні коефіцієнти (табл. 2).

Коефіцієнти концентрації відносно всієї вибірки зі 154 банків (Ci_{all}) та відносно 20 найбільших банків (Ci_{20}) відповідно до наступних формул:

за активами:

$$Ca_{all} = Ai / \sum Ai ,$$

де $i = \overline{1, 154}$;

Ai – загальні активи i -го банку;

$$Ca_{20} = Ai / \sum Ai ,$$

де $i = \overline{1, 20}$;

за кредитними вкладеннями:

$$Ci_{all} = Ci / \sum Ci ,$$

де $i = \overline{1, 154}$;

Ci – кредитний портфель i -го банку;

$$Ci_{20} = Ci / \sum Ci ,$$

де $i = \overline{1, 20}$;

за вкладеннями в цінні папери:

$$Cs_{all} = Si / \sum Si ,$$

де $i = \overline{1, 154}$;

Si – інвестиційний портфель i -го банку;

$$Cs_{20} = Si / \sum Si ,$$

де $i = \overline{1, 20}$.

Аналізуючи побудовані графіки (рис. 1, 2), можна зробити висновок про достатньо високий ступінь концентрації, що склався у вітчизняній банківській системі.

Так, коефіцієнт Ca_{all} більше 0,10 має тільки банк “Аваль”, в межах 0,09-0,10 тримаються Приватбанк та Промінвестбанк. Загалом перша трійка має значення $Ca_{all} = 0,2977$, що означає майже 30 % частку в загальносистемних активах. Далі з великим розривом йде група з трьох найбільших банків так званого “другого ешелону” – Ощадбанку, Укрексімбанку та Укосоцбанку, які мають відповідний показник у межах 0,48-0,59.

До третьої групи за ступенем концентрації активів можна віднести банки, що займають місця з 7 по 11 у табл. 2 (Укрсиббанк, Райффайзенбанк Україна, ПУМБ, “Надра” та Брокбізнесбанк), які розташувалися у межах 0,021-0,026.

Таблиця 2

**Концентрація активів системи комерційних банків України станом на
01.04.02**

№ пор.	Назва банку	Загальні активи, Ca_all	Загальні активи, Ca_20	Кредитний портфель, Ck_all	Кредитний портфель, Ck_20	Вкладення в ЦП, Cs_all	Вкладення в ЦП, Cs_20
Група I							
1	“Аваль”	0,1083	0,1602	0,0830	0,2066	0,3707	0,4874
2	Приватбанк	0,0998	0,1477	0,1097	0,1136	0,0391	0,0514
3	Промінвестбанк	0,0895	0,1325	0,0881	0,1805	0,0264	0,0347
4	Ощадбанк	0,0589	0,0872	0,0493	0,0703	0,1401	0,1842
5	Укресімбанк	0,0548	0,0810	0,0539	0,0630	0,0100	0,0131
Усього по першій п'ятірці		0,4113	0,6086	0,3839	0,5832	0,5863	0,7708
6	Укрсоцбанк	0,0487	0,0720	0,0409	0,0839	0,0332	0,0437
7	Укрсиббанк	0,0261	0,0386	0,0288	0,0231	0,0259	0,0340
8	Райффайзенбанк Україна	0,0201	0,0298	0,0243	0,0347	0,0000	0,0000
Усього по I групі		0,5062	0,7490	0,4779	0,7261	0,6454	0,8485
Група II							
9	ПУМБ	0,0249	0,0369	0,0263	0,0277	0,0183	0,0241
10	“Надра”	0,0216	0,0320	0,0234	0,0305	0,0187	0,0246
11	Брокбізнесбанк	0,0213	0,0315	0,0181	0,0405	0,0304	0,0400
12	Правекс-банк	0,0155	0,0230	0,0170	0,0186	0,0015	0,0020
13	ЗУКБ	0,0132	0,0196	0,0125	0,0267	0,0022	0,0029
14	“Південний”	0,0134	0,0199	0,0159	0,0177	0,0004	0,0005
15	“Фінанси і кредит”	0,0123	0,0182	0,0135	0,0098	0,0072	0,0094
16	Кредитпромбанк	0,0130	0,0192	0,0152	0,0186	0,0070	0,0092
17	Український кредитний банк	0,0093	0,0138	0,0099	0,0135	0,0005	0,0006
18	“Кредит-Дніпро”	0,0087	0,0129	0,0104	0,0063	0,0066	0,0086
19	Сітібанк (Україна)	0,0082	0,0121	0,0094	0,0044	0,0165	0,0217
20	ВАБанк	0,0082	0,0121	0,0087	0,0100	0,0060	0,0078
Усього по групі II		0,1696	0,2510	0,1803	0,2739	0,1153	0,1515
Усього по групах I та II (перша двадцятка)		0,6759	1,0000	0,6582	1,0000	0,7607	1,0000
Усього по групі III (35 банків)		0,1827		0,1988		0,1121	
Усього по групах I, II, III (перші 55 банків)		0,8586		0,8570		0,8728	
Усього по групі IV (99 банків)		0,1414		0,1430		0,1272	
Усього по 154 банкам		1,0000		1,0000		1,0000	

Усі інші банки мають значення коефіцієнта менше 0,02, тобто їх частка у загальних активах банківської системи не перевищує 2%. Завдяки цьому профілі концентрації загальних активів, розраховані по 20-ти та 154-м банкам,

практично співпадають за формою (рис. 1). Близькі результати отримано й при розрахунках ступеня концентрації по кредитних та інвестиційних портфелях 20-ти та 154-х банків.

На рис. 2 ми обмежилися відображенням досліджених залежностей коефіцієнтів C_{all} за підсумками роботи за I квартал 2002 р. Якщо коефіцієнт концентрації кредитних вкладень Cs_{all} має в цілому близький із Ca_{all} профіль, то вкладення у цінні папери різко сконцентровані у двох банків: "Аваль" має показник $Cs_{all} = 0,37$, а Ощадбанк – $0,14$. Таким чином, ці банки разом тримають більше половини загального інвестиційного портфеля по банківській системі.

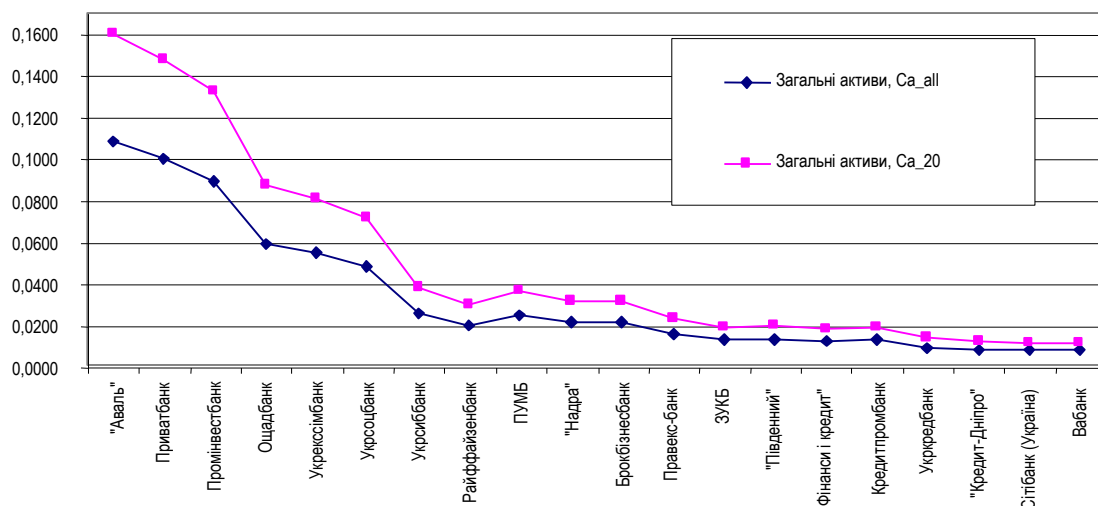


Рис. 1. КОНЦЕНТРАЦІЯ АКТИВІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 01.04.02

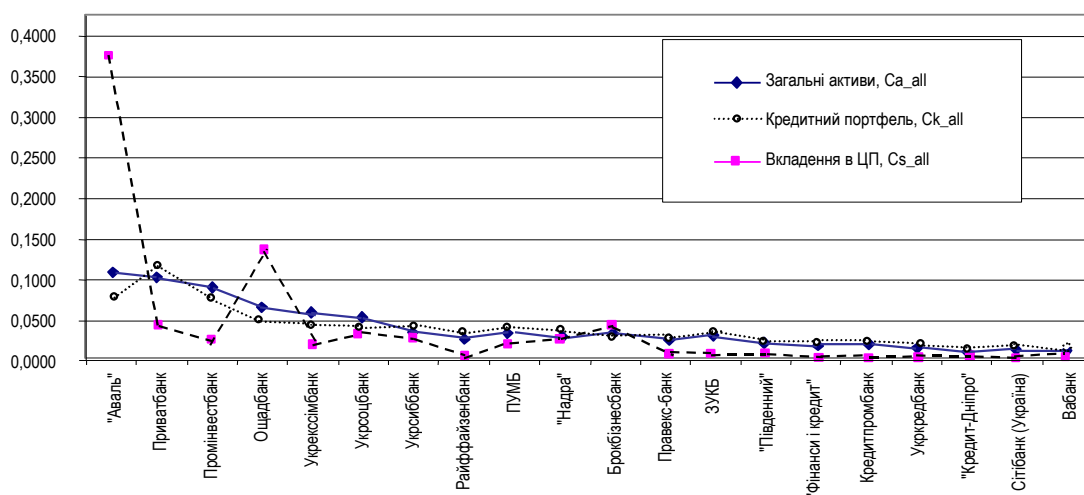


Рис. 2. ПРОФІЛЬ КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 01.04.02

Отримані результати свідчать про вже існуючий у теперішній час високий ступінь концентрації активів банківської системи України.

Зважаючи на досить велику вірогідність процесів злиття малих банків та поглинання їх великими наприкінці 2002 – на початку 2003 р. у зв'язку із необхідністю підвищення рівня капіталізації, можна прогнозувати подальше прискорення в Україні процесів банківської концентрації.

Список літератури

1. Дробязко А.А., Сушко В.И.. Банки Украины. Обобщенный портрет по результатам I квартала 2002 года // Финансовые риски. – 2002. – № 1-2. – С. 57-74.
2. Структура активів банків України за станом на 01.01.2001 р. // Вісник НБУ. –2001. – № 3. – С. 8-11.
3. Структура активів банків України за станом на 01.01.2002 р. // Вісник НБУ. –2002. – № 3. – С. 9-12.